

Τειρεσίας, περί τυφλότητας: Σύγκριση ανάμεσα στον Καλλίμαχο και τον Οβίδιο

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ επιστημονικής εργασίας είναι η σύγκριση μεταξύ δύο εκδοχών που παραδίδουν τον μύθο της τύφλωσης και απόκτησης του μαντικού χαρίσματος του Τειρεσία. Η σύγκριση πραγματοποιείται μεταξύ του ύμνου του Καλλίμαχου *Εἰς λουτρά τῆς Παλλάδος* και του έπους του Οβιδίου *Μεταμορφώσεις*. Μέσω της εργασίας στοχεύω να παρουσιάσω κοινούς δομικούς άξονες ως προς τους οποίους οι δύο εκδοχές ομοιάζουν ή διαφοροποιούνται. Αυτοί αφορούν το σφάλμα, την τύφλωση, την αμφιφυλία, το μαντικό χάρισμα, τη στάση των θεών και τον ίδιο τον χαρακτήρα του Τειρεσία. Επιδιώκω, ακόμη, να εντοπίσω, εάν υπάρχει, επίδραση του Καλλίμαχου στον Οβίδιο.

Για την πραγματοποίηση της εν λόγω σύγκρισης εξετάστηκαν κατ' αρχάς τα ίδια τα ποιητικά έργα ως προς γλωσσικά και θεματικά στοιχεία. Η παρούσα ανάλυση αφορμάται από σχολιαστικές και κριτικές εκδόσεις του πέμπτου Καλλιμαχικού ύμνου (Bulloch 1985, Μανακίδου 2013) και των *Μεταμορφώσεων* του Οβιδίου (Anderson 1997; Tarrant 2004). Αξιοποιώ, επίσης, συγκριτικές μελέτες (Brisson 1976, VanTress 2004), καθώς και άρθρα και μονογραφίες ως προς ορισμένα δομικά στοιχεία και θεματικά μοτίβα του εκάστοτε έργου.

Καινοτομία της εν λόγω εργασίας είναι η σύγκριση κατ' αποκλειστικότητα των δύο συγκεκριμένων μύθων μετά την εκτενέστερη σύγκριση όλων εν γένει των εκδοχών του μύθου για τον Τειρεσία του Brisson (1976). Μια τέτοιου είδους σύγκριση μεταξύ ενός Ελληνιστικού και ενός Ρωμαίου ποιητή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς δίνεται η ευκαιρία για παρατήρηση των τρόπων με τους οποίους

παραλλάσσεται ένας μύθος και για διερεύνηση της ενδεχόμενης πρόσληψης ενός προγενέστερου από έναν μεταγενέστερο ποιητή. Εστιάζω σε ορισμένα κοινά δομικά σημεία προτείνοντας στοιχεία που δηλώνουν σαφή σύνδεση μεταξύ των δύο εκδοχών ή σαφή απόκλιση που ανάγεται σε ορισμένη αιτιολογία. Παράλληλα, υιοθετώ την έμφυλη προσέγγιση σε ζητήματα όπως το σφάλμα του Τειρεσία ή την αμφιφυλία ως κοινό δομικό άξονα των δύο μύθων.

Μύθοι

Ο Καλλίμαχος στον ύμνο *Εἰς λουτρά τῆς Παλλάδος* και ο Οβίδιος στο έπος *Μεταμορφώσεις* (3.316-338) πραγματεύονται τον μύθο της τύφλωσης και απόκτησης του μαντικού χαρίσματος του Τειρεσία. Αυτές οι διαφορετικές μυθικές εκδοχές δεν είναι δημιούργημα ως προς τον πυρήνα τους του εκάστοτε ποιητή, αλλά ανάγονται σε παλαιότερες πηγές.

Στον Καλλίμαχο, κατ' αρχάς, ο Τειρεσίας τυφλώνεται από την Αθηνά επειδή την είδε γυμνή καθώς ελούετο μαζί με τη μητέρα του, Χαρικλώ. Λόγω της φιλίας της με την τελευταία, η Αθηνά τον αποζημιώνει προσφέροντάς του το μαντικό χάρισμα, μεταξύ άλλων δώρων. Πρόκειται για τη λιγότερο συνηθισμένη εκδοχή¹ με καταβολές από τον Φερεκύδη,² ενώ η *consolatio* προς τη Χαρικλώ πιθανώς ανάγεται στον *Γυναικῶν Κατάλογο* του Ησιόδου.³ Μερικές καινοτομίες στη διάπλαση του μύθου είναι η παρουσίαση του Τειρεσία ως νεαρού κυνηγού και η σύγκρισή του με τον Ακταίωνα. Ο τελευταίος παρουσιάζεται να διαπράττει το ίδιο σφάλμα κατά της Άρτεμης, εκδοχή που δεν παραδίδεται αλλού. Συνεπώς, απασχόλησε πολλάκις την έρευνα η πιθανή διασκευή της ιστορίας του Ακταίωνα βάσει αυτής του Τειρεσία ή αντιστρόφως από τον

¹ Bulloch (1985: 18).

² FrGrHist I 3 F 92 = [Απολλοδ.] 3.6.7, Schol. T Oδ. 10.493

³ P. Oxy. 2509. Stephens (2015: 237-238).

Καλλίμαχο· πιθανότερη φαίνεται η προσαρμογή ορισμένων λεπτομερειών και στις δύο ιστορίες, όπως η ιδιότητα του Τειρεσία ως κυνηγού, ή η κατόπτευση του λουτρού της θεάς ως το σφάλμα του Ακταίωνα, προκειμένου οι δύο ήρωες να τεθούν υπό σύγκριση.⁴

Στον Οβίδιο, ο Τειρεσίας τυφλώνεται από την Ήρα επειδή στην έριδα μεταξύ εκείνης και του Δία, επιβεβαιώνει τον τελευταίο ότι οι γυναίκες αισθάνονται μεγαλύτερη ηδονή συγκριτικά με τους άνδρες στην ερωτική πράξη. Επιλέγεται ως δικαστής λόγω της αμφιφυλικής του εμπειρίας, απότοκο της διπλής παραβίασης του ερωτικού σμιζίματος των φιδιών. Αποζημιώνεται τελικά από τον Δία με την απόκτηση του μαντικού χαρίσματος. Πρόκειται για τη δημοφιλέστερη εκδοχή, η οποία παραδίδεται στη *Μελαμπόδεια* (απ. 275) του Ησιόδου. Καθώς ήταν παγιωμένη τάση η παραλλαγή μυθικών ιστοριών των παλαιών ποιητών, κυρίως όσο αφορά τη λεπτομέρεια, ο Οβίδιος δεν εξαιρείται.⁵ Στη σύντομη παρουσίαση του μύθου αναδιπλώνεται η μεταμόρφωση και χρησιμοποιείται εμφατικά νομική ορολογία με στόχο πιθανώς την παρωδία της δίκης των θεών.⁶

Αξιοσημείωτο είναι ότι και οι δύο παραπέμπουν στους προκατόχους τους με αναστοχαστικές διακειμενικές νύξεις· επιθυμούν να αναδείξουν αφενός τις εκδοχές τους ως κομμάτι της λογοτεχνικής παράδοσης και αφετέρου τη διαδικασία παραλλαγής και τροποποίησης που έχουν οι ίδιοι πραγματοποιήσει⁷ (Καλλ. Υ. 5.56 *μῦθος δ' οὐκ ἐμός, ἀλλ' ἑτέρων*, Οβιδ. Μετ. 3.333 *memorant*, 334 *fertur*).⁸ Μάλιστα κοινή πηγή τους είναι ο Ησιόδος, αλλά όχι το ίδιο έργο. Ο Οβίδιος δεν αξιοποιεί τον Καλλίμαχο ως πρότυπο για την εκδοχή του Τειρεσία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν

⁴ Bulloch (1985:18). Heath (1988: 79).

⁵ Graf (2002: 110).

⁶ Coleman (1990: 576).

⁷ Van Tress (2004: 86-87, 105).

⁸ Για την παράθεση όρων και αποσπασμάτων των έργων *Εἰς Λουτρά τῆς Παλλάδος* και *Μεταμορφώσεις* χρησιμοποίησα τις στερεότυπες εκδόσεις της Oxford University Press.

λαμβάνει υπόψιν του τη συγκεκριμένη εκδοχή, ιδίως αν αναλογιστεί κανείς τις αναλογίες της τελευταίας με την εκδοχή του Οβιδίου για τον μύθο του Ακταίωνα που πραγματεύεται αργότερα.⁹

Σφάλμα Τειρεσία

Έναυσμα τιμωρίας του Τειρεσία είναι κάποιο σφάλμα με σημείο αναφοράς την όραση. Στον Καλλιμαχικό ύμνο το σφάλμα είναι η κατόπτευση της γυμνής θεάς Αθηνάς, χωρίς την άδεια της τελευταίας αλλά και παρά τη θέληση του Τειρεσία. Η έλλειψη πρωτοβουλίας, ωστόσο, δεν ελαφρύνει το παράπτωμά του, διότι αφενός είδε θεό χωρίς την άδεια του τελευταίου, κάτι επικίνδυνο κατά κανόνα στη λογοτεχνική παράδοση,¹⁰ και αφετέρου δεν είδε μια οποιαδήποτε θεά γυμνή, αλλά το κατ' εξοχήν απαγορευμένο σώμα της Παρθένου θεάς.¹¹ Συνεπώς, το σφάλμα του εντείνεται καθώς βλέπει αυτό που κανείς θεός ή θνητός δεν επιτρέπεται ποτέ να δει προβαίνοντας έτσι σε «οπτικό βιασμό» της θεάς.

Το «τραγικό λάθος» του Τειρεσία υποκινούμενο από μια ανθρώπινη ανάγκη, τη δίψα, έγκειται σε μια κατόπτευση για την οποία γίνεται ελάχιστη μνεία, με όρους όχι ενέργειας, αλλά νομιμότητας και αναπόφευκτων συνεπειών¹² (Καλλ. Υ. 5.78 οὐκ ἐθέλων δ' εἶδε τὰ μὴ θεμιτά). Έτσι, η επακόλουθη τιμωρία καθίσταται πειστική ενισχύοντας το γενικό μήνυμα του ύμνου, την έκκληση στους Αργεῖους αμύητους για την αποφυγή θέασης της Παλλάδας (ή του Παλλαδίου αγάλματος).¹³

Στις Μεταμορφώσεις του Οβιδίου το εμφανές σφάλμα είναι η ετυμηγορία. Μολονότι η κρίση του (Οβιδ. Μετ. 3.22 *sententia*) φαίνεται αμερόληπτη και

⁹ Για την πρόσληψη της Καλλιμάχειας εκδοχής του Τειρεσία στον μύθο του Ακταίωνα στις Μεταμορφώσεις βλ. Van Tress (2004: 109).

¹⁰ Bulloch (1985: 213).

¹¹ Loraux (1995: 215).

¹² Bulloch (1985: 185).

¹³ Loraux (1995: 214).

ευσυνείδητη¹⁴ συνιστά σφάλμα για την Ήρα, αλλά όχι επειδή αποκάλυψε κάποιο γυναικείο μυστικό.¹⁵ Ενώ υποτίθεται ότι στηρίζεται σε ασφαλή τεκμήρια εφόσον άλλαξε βιολογικό φύλο, στην πραγματικότητα το κοινωνικό φύλο του Τειρεσία παρέμεινε ανδρικό. Γι' αυτό συμφωνεί με τον Δία υιοθετώντας την ανδρική μόνο οπτική. Αυτός είναι ο λόγος που τον τιμωρεί η θεά, η οποία αντιλαμβάνεται την αδικία που έχει υποστεί και την απουσία αμεροληψίας. Η απόφασή του, επιπλέον, είναι εσφαλμένη καθώς θεμελιώνει μια «ασυμμετρία» μεταξύ των δύο φύλων, αποτυγχάνοντας να φέρει «ειρήνη» στο θείο ζεύγος.¹⁶

Εντούτοις, αποκαλύπτεται και ένα δεύτερο επίπεδο σφάλματος, αιτία του πρώτου. Σαφέστερα, ο Τειρεσίας επιλέχθηκε ως *arbiter* (Οβιδ. Μετ. 3.332) επειδή έλαβε απόκρυφη γνώση από την αμφιφυλική του εμπειρία. Άρα, πρωταρχικό παράπτωμά του είναι η κατόπτευση και παραβίαση του ερωτικού σμιξίματος των δύο φιδιών (Οβιδ. Μετ. 3.325 *corpora serpentum baculi violaverat*). Επομένως, η κατόπτευση ενός ιερού όντος μεταφέρεται ξανά στο επίκεντρο ως παράπτωμα ενισχύοντας τη σύνδεση σφάλματος και τιμωρίας, όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο. Κατά τη σύνδεση αυτή δεν παρομοιάζονται η Αθηνά και τα φίδια όπως στον Brisson (1976: 66), αλλά η κατόπτευση (και παραβίαση) των δύο, Αθηνάς και ζευγαρώματος φιδιών,¹⁷ η οποία έχει παρόμοια αποτελέσματα (τύφλωση, μαντεία).

Τύφλωση

Η τύφλωση, κεντρική στις δύο εκδοχές, παρουσιάζεται ομοίως ως νύχτα που καλύπτει το φως, τα μάτια του Τειρεσία (Καλλ. Υ. 5.82 *ὄμματα νύξ ἔλαβεν*, 92 *φάεα*, Οβιδ. Μετ. 3.335 *damnavit lumina nocte*). Παρόμοια είναι και η υπαινικτική αναφορά στη

¹⁴ Coleman (1990: 574).

¹⁵ Jones (2007: 110).

¹⁶ Janan (2009: 218-221).

¹⁷ Loraux (1995: 320 σημ. 21).

διαδικασία της τύφλωσης. Στον Καλλίμαχο, μάλιστα, η Αθηνά δεν είναι καν το υποκείμενο της ενέργειας. Η νύχτα καταλαμβάνει την όραση σαν αναπόφευκτη τιμωρία, με την Αθηνά να φαίνεται πλήρως αποσυνδεδεμένη από αυτή. Στον Οβίδιο η Ήρα εμφανίζεται να καταδικάζει σε νύχτα τα μάτια του δικαστή, σαν να πρόκειται για ξεχωριστό όργανο, αποκομμένο από αυτόν.

Η νύξ αυτή στη λογοτεχνία υποδηλώνει συχνά τον θάνατο. Αυτό είναι εμφανές στον Καλλίμαχο που παραλλάσσει εδώ την ομηρική έκφραση θανάτου (Ομ. Ήλ. E.310 *ἀμφὶ δὲ ὄσσε κελαινὴ νύξ ἐκάλυψε*).¹⁸ Η Χαρικλώ θρηνεί τον γιο της σαν να είναι νεκρός με βαρύτατους όρους πένθους (Καλλ. Υ. 5.87 *τέκνον ἄλαστε, 89 ὦ ἐμὲ δειλάν, 95 κλαίοισα*).¹⁹ Μόνο εκείνη αντιδρά στην τιμωρία, σαν αξιοπρεπής ηρωίδα που επιδεικνύει τραγικό πάθος, ενώ ο Τειρεσίας παραμένει αμίλητος (Καλλ. Υ. 5.84 *ἄφθογγος*). Απεναντίας, στον Οβίδιο δεν υπάρχει καμιά απολύτως αντίδραση για την τιμωρία. Ωστόσο, ενυπάρχει και εδώ η σύνδεση με τον θάνατο, καθώς ο Οβίδιος παραλλάσσει τη Βιργιλιανή περιγραφή ηρωικού θανάτου (Βιργ. Αιν. 10.746 *in aeternam clauduntur lumina noctem*).²⁰

Ενδεχομένως εγείρεται το ερώτημα γιατί επιλέγεται η αφαίρεση της όρασης και όχι κάποια άλλη τιμωρία. Η Αθηνά πιθανώς τιμωρεί τον Τειρεσία βάσει του *ius talionis* τυφλώνοντάς τον για έγκλημα αυτοψίας.²¹ Βέβαια, αν συγκριθεί με την Άρτεμη η οποία για το ίδιο έγκλημα δολοφονεί τον Ακταίωνα μέσω των σκυλιών (Καλλ. Υ. 5.110-115) επανέρχεται το ίδιο ερώτημα. Η MacKay δίνει μια πιθανή εξήγηση υποστηρίζοντας ότι η τιμωρία της Άρτεμης, θεάς κυνηγού, δεν είναι στη φύση της Αθηνάς, μιας θεάς «όξυδερκοῦς» συχνά συνδεδεμένης με την όραση.²² Η Ήρα, από την άλλη, επιλέγει την τύφλωση, πιθανότατα διότι έχει στον νου της το πρωτότερο

¹⁸ Μανακίδου (2013: 317).

¹⁹ Bulloch (1985: 198, 205-206).

²⁰ Anderson (1997: 371).

²¹ Heath (1988: 80).

²² MacKay (1962: 27). Loraux (1995: 215).

σφάλμα του Τειρεσία, την κατόπτευση των φιδιών. Η τελευταία ήταν η αιτία της αμφιφυλικής (και αμφισεξουαλικής) εμπειρίας η οποία τον κατέστησε «κατάλληλο» δικαστή της έριδας.

Αξίζει να αναφερθεί εν συντομία η σημασία της τύφλωσης ως μυητικής διαδικασίας προφητών και ποιητών. Η τύφλωση συχνά σε αιτιολογικούς μύθους παρουσιάζεται ως πηγής της γνώσης που αποκόμισαν μάντεις και ποιητές βάσει ανταποδοτικής λογικής.²³ Επιπλέον, στην αρχαιοελληνική σκέψη ποιητής και μάντης ταυτίζονται, και παρουσιάζονται συχνά ως τυφλοί επειδή έχουν δει πολλή από τη θεία αλήθεια.²⁴ Στον Καλλίμαχο η σύνδεση αυτή αποκαλύπτεται, καθώς ο Τειρεσίας ως νεαρός στην *Ιπποκρήνη* του *Ελικώνα* το μεσημέρι (Καλλ. Υ. 5.70-74) μυείται μέσω μιας επιφάνειας στη μαντεία θυμίζοντας τον Ησίοδο στη *Θεογονία* (1-52). Μέσω των αναλογιών του Τειρεσία με τον Ησίοδο, ο Καλλίμαχος υποδηλώνει την επιθυμία ένταξής του στη χορεία ποιητών του Ησιόδου.²⁵ Και στον Οβίδιο φανερώνεται η σύνδεση ποιητή-μάντη, πιθανότατα στον προσδιορισμό του Τειρεσία ως *doctus* (Μετ. 3.322 *docti*) θυμίζοντας το ελληνιστικό πρότυπο των *poetae docti* (λόγιοι ποιητές),²⁶ όπως ο Καλλίμαχος, και τους *vates* (θεόπνευστους ποιητές).²⁷ Δεν πρέπει, επίσης, να παραβλεφθεί ότι προκάτοχος της εκδοχής του Οβιδίου είναι ο Ησίοδος (*Μελαμπόδεια*). Ομοίως, μέρος της εκδοχής του Καλλίμαχου ανάγεται στον *Γυναικῶν Κατάλογο* του Ησιόδου. Άρα, υπάρχει νοητή σύνδεση Καλλίμαχου-Οβιδίου ως προς τη μύηση μάντη και ποιητή με κοινό σημείο αναφοράς και πρότυπο τον Ησίοδο.

Αμφιφυλία

²³ Tatti-Gartzou (2010: 182).

²⁴ Heath (1988: 82). Μανακίδου (2013: 309).

²⁵ Heath (1988: 82-83).

²⁶ Ματθαίος (2008: 546).

²⁷ Coleman (1990: 573).

Η αμφιφυλία, κομβικής σημασίας στις δύο εκδοχές, αφορά στην αλλαγή φύλου ή συνύπαρξη των δύο σε ένα πρόσωπο. Η αμφιφυλία, αρχικά, είναι αναπόσπαστο στοιχείο της οβιδιανής εκδοχής. Ο Τειρεσίας παραβιάζοντας τις την ερωτική ένωση των φιδιών μεταμορφώνεται πρώτα σε γυναίκα και ύστερα επανακτά την αληθινή του μορφή ως άνδρας (Οβιδ. Μετ. 3.25-331). Η αμφιφυλία πιθανώς οφείλεται στην παραβίαση της σεξουαλικής ηδονής των φιδιών (και μάλλον επειδή κατ' άλλες εκδοχές επιτίθεται στο φίδι με το εκάστοτε φύλο το οποίο λαμβάνει).²⁸ Ο Οβίδιος, ως ποιητής των ρευστών ταυτοτήτων που προκαλεί την έμφυλη ανάγνωση,²⁹ παρουσιάζει τον Τειρεσία ως διαμεσολαβητή των δύο φύλων, των βιολογικών τουλάχιστον, εφόσον ως κοινωνικό φύλο παραμένει το ανδρικό όπως φαίνεται στην ετυμηγορία του. Η πρώτη αυτή διαμεσολάβηση οδηγεί σε επακόλουθες διαμεσολαβήσεις μεταξύ θεών, θεών και θνητών, όρασης και τύφλωσης.³⁰

Εντούτοις, εγείρεται το ερώτημα πώς η αμφιφυλία παρουσιάζεται στον Καλλίμαχο εφόσον απουσιάζει το επεισόδιο με τα φίδια. Ενδεχομένως, η θεά Αθηνά αποτελεί προσωποποίηση της αμφιφυλίας, καθώς συνδυάζει αρσενικά και θηλυκά στοιχεία. Είναι γυναίκα θεά που ασχολείται με κατ' εξοχήν ανδρικές δραστηριότητες, όπως ο πόλεμος, οι ήρωες, τα άλογα (Καλλ. Υ. 5.2. *τᾶν ἵππων*) και η άθληση (23 *διαθρέξασα*).

Επιπλέον, ο Καλλίμαχος αποφεύγει κάθε αναφορά στο γυμνό σώμα της θεάς. Η μοναδική φράση γι' αυτό προέρχεται από τη Χαρικλώ: *εἶδες Ἀθαναΐας στήθεα καὶ λαγόνας* (Καλλ. Υ. 5.89). Τα στήθη και τα λαγόνια, ενώ κατ' άλλους είναι τα πιο θηλυκά της σημεία,³¹ στην πραγματικότητα είναι τόσο αμφίσημοι όροι που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και για ένα ανδρικό σώμα³² ή ακόμα και για ένα ζώο. Η αποφυγή ή

²⁸ Anderson (1997: 370).

²⁹ Sharrock (2002: 95).

³⁰ Michalopoulos (2012: 229).

³¹ Bulloch (1985: 197).

³² Morrison (2005: 40).

αμφισημία περιγραφής του σώματός της οδηγεί μερικούς μελετητές σε θεωρίες περί αμφίφυλου³³ ή άφυλου³⁴ σώματος της Παλλάδας, καθώς συνδυάζοντας αρσενικά και θηλυκά στοιχεία θολώνει τα όρια μεταξύ φύλων. Ως προς την αμφισημία του φύλου της έχει παρομοιαστεί και με τον ίδιο τον Τειρεσία,³⁵ ο οποίος αν και δεν αλλάζει φύλο, η αμφιφυλία του από τη δημοφιλέστερη εκδοχή του μύθου με τα φίδια είναι ακόμα αισθητή.³⁶

Ωστόσο, φαίνεται πιθανότερη η ύπαρξη θηλυκού σώματος για το οποίο η θεά αισθάνεται μειονεκτικά και ίσως γι' αυτό αποφεύγει να το κοιτάξει στους καθρέφτες (Καλλ. Υ. 5.19-20).³⁷ Αυτό συμβαίνει διότι το βιολογικό της φύλο δεν αντιστοιχεί στο κοινωνικό της φύλο, δηλαδή το ανδρικό το οποίο εκδηλώνεται στον πόλεμο και το ηρωικό περιβάλλον. Ωστόσο, η θηλυκή της φύση εξακολουθεί να υπάρχει. Ο Καλλίμαχος, μάλιστα, σκιαγραφεί τη θηλυκότητά της συνδυαστικά με τη φύση της ως πολεμίστριας θεάς αποδίδοντάς της ιδιότητες της Αφροδίτης. Ειδικότερα, η Hadjittofi συγκρίνοντας τον συγκεκριμένο Καλλιμαχικό ύμνο με τον ομηρικό ύμνο υπ' αριθμόν 5 *Εἰς Ἀφροδίτην* διαπιστώνει ότι η Αθηνά συνδυάζει μια ανδροπρέπεια με έναν αισθησιασμό, όπως ακριβώς η αισθησιακή και σκοτεινά ισχυρή Αφροδίτη.³⁸ Ἄρα, η δίσημη αμφιφυλική ταυτότητά της είναι κομμάτι του ερωτισμού της το οποίο εκδηλώνεται και στις αθλητικές της δραστηριότητες, ανάλογες με αυτές της Ελένης (Θεοκρ. *Ειδ.* 18).

³³ Loraux (1995: 216). Η Loraux συνεχίζει αναλύοντας θεωρίες σχετικά με το τι μπορεί να αντίκρισε ο Τειρεσίας, το οποίο αποφεύγει να αναφέρει ο ποιητής, όπως η αμφιφυλία ή η αρρενωπότητα ή η θηλυκότητα της θεάς (215-218), ή η αυτοψία αποκλειστικά των διαπεραστικών ματιών της θεάς (218-219), ή η αδυναμία κατόπτευσης του γυμνού σώματος της θεάς επειδή αυτό δεν υπάρχει ή επειδή είναι ομοούσιο με τα ενδύματα και τον πολεμικό της εξοπλισμό (220-225).

³⁴ Hadjittofi (2008: 9).

³⁵ Bulloch (1985: 22).

³⁶ Morrison (2005: 42).

³⁷ Loraux (1995: 217).

³⁸ Hadjittofi (2008: 33-34).

Μαντικό χάρισμα

Ομοίως, οι δύο εκδοχές παρουσιάζουν τον τρόπο απόκτησης του μαντικού χαρίσματος του Τειρεσία το οποίο δίνεται, όμως, κάθε φορά από διαφορετικό θεό και για διαφορετικό λόγο. Και στις δύο περιπτώσεις αναφέρεται ως δώρο/τιμή, ένα είδος αποζημίωσης για την τύφλωση την οποία υπέστη ο ήρωας (Καλλ. Υ. 5.120 γέρα, Οβιδ. Μετ. 3.338 *honore*).

Στον Καλλίμαχο η Αθηνά αποζημιώνει τον Τειρεσία για χάρη της μητέρας του και φίλης της, Χαρικλώς. Τα δώρα τα οποία δίνει είναι η οιωνοσκοπία, η μαντική δια της έμπνευσης, το βάκτρο, η μακροζωία και η πνευματική διαύγεια στον Κάτω Κόσμο (Καλλ. Υ. 5.121-130). Αυτά εξισορροπούν την προηγούμενη περιγραφή της ξεχωριστής τους φιλίας (60-67). Με τη χρήση του όρου *ἄλλα* από την Αθηνά όσον αφορά τα δώρα, μοιάζει σχεδόν και η ίδια η τύφλωση σαν δώρο, μια ευχάριστη προσφορά και όχι μια τιμωρία για την οποία προσπαθεί να μεταθέσει την ευθύνη, ιδίως αν συγκριθεί με την τιμωρία του Ακταίωνα από την Άρτεμη.³⁹ Κατ' αυτόν τον τρόπο εξυψώνεται και η γενναιοδωρία της θεάς. Τα προφητικά αυτά χαρίσματα δίνει σε χρόνο μελλοντικό σαν να πρόκειται για προφητεία⁴⁰ (Καλλ. Υ. 5.121 *θησῶ*, 123 *γνωσεῖται*, 126 *χρησεῖ*, 126 *δωσῶ*, *ἄξει*, 130 *φοιτασεῖ*). Στις *Μεταμορφώσεις*, από την άλλη, ο Δίας αποζημιώνει τον Τειρεσία αποκαθιστώντας την πραγματική με την πνευματική όραση, τη γνώση του μέλλοντος (Οβιδ. Μετ. 3.338 *scire futura*), εφόσον «ευνουχίζεται» από τον νόμο περί απαγόρευσης της αναίρεσης των ενεργειών των άλλων θεών και δεν μπορεί να αναιρέσει την τύφλωση (3.336-337).⁴¹ Το μαντικό χάρισμα εδώ δίνεται σε παρελθοντικό χρόνο (3.338 *dedit*, *levavit*), διότι πρόκειται για μια διήγηση και

³⁹ Heath (1988: 81).

⁴⁰ Μανακίδου (2013: 371).

⁴¹ Coleman (1990: 575).

πιθανότατα για λόγους έμφασης όσον αφορά τη βεβαιότητα όσων αναγγέλλει ο Δίας ως παντοδύναμος πατέρας των θεών.

Αξιοπρόσεκτοι στίχοι στον πέμπτο Καλλιμαχικό ύμνο για την απόδοση δώρων είναι οι εξής (Καλλ. Υ. 5.131-133):

ὥς φαμένα κατένευσε· τὸ δ' ἔντελές, ᾧ κ' ἔπι νεύση

Παλλάς, ἐπεὶ μώνῃ Ζεὺς τό γε θυγατέρων

δῶκεν Ἀθαναίᾳ, πατρώια πάντα φέρεσθαι.

Αφού είπε αυτά έτσι κατένευσε' και είναι τελειωμένο αυτό στο οποίο θα κατανεύσει η Παλλάδα, διότι μόνο σ' αυτή ο Δίας από τις θυγατέρες του στην Αθηνά έδωσε, να οικειοποιείται όλες τις πατρικές εξουσίες.⁴²

Εδώ η Αθηνά συγκατανεύει στην απόδοση προνομίων σαν να είναι ο Δίας, καθώς είναι η μόνη κόρη του που επέτρεψε να οικειοποιείται τις εξουσίες του. Αφορμώμενοι από το χωρίο αυτό πολλοί διατείνονται ότι η Αθηνά υποκαθιστά τον Δία (και την Ήρα) στην απόδοση των δώρων.⁴³ Εντούτοις, μήπως είναι ο Δίας αυτός ο οποίος αποζημιώνει και στις δύο εκδοχές τον Τειρεσία, με την Αθηνά να αποτελεί «υποκατάστατο»⁴⁴ του πατέρα της; Δεν θα ήταν αβάσιμο να υποτεθεί κάτι τέτοιο, καθώς είναι ισχυρή η παρουσία του Δία, ιδίως ως πατέρα και στις δύο εκδοχές (Καλλ. Υ. 5.133 *πατρώια*, Οβιδ. Μετ. 336 *pater*), με την Αθηνά συχνά να συνιστά προέκτασή του. Άλλωστε πολύ συχνά οι δύο θεοί συνδέονται στενά ή και λατρεύονται μαζί.⁴⁵

⁴² Η μετάφραση των χωρίων του ύμνου *Εἰς λουτρά τῆς Παλλάδος* είναι δική μου, για την οποία αξιοποίησα το λεξικό Montanari (2016).

⁴³ Bulloch (1985: 22).

⁴⁴ Hadjittofi (2008: 27).

⁴⁵ Για τη κοινή λατρεία του Δία και της Αθηνάς στη δωρική Σπάρτη βλ. Μανακίδου (2013: 380).

Στάση Θεών

Στην παρούσα ενότητα, θα εξετασθεί η στάση των θεών, κατά κύριο λόγο της Αθηνάς και της Ήρας. Οι δύο γυναικείες θεότητες απεικονίζονται εξίσου αποστασιοποιημένες σε σχέση με τους θνητούς. Κυριαρχεί μια ψυχρότητα απέναντί τους, η οποία επισφραγίζεται με νομική ορολογία στα λόγια και τις πράξεις τους.

Η Αθηνά, κατά πρώτον, επιστρατεύει νομικής φύσεως επιχειρήματα για να δικαιολογήσει την επιβολή της τιμωρίας και συγχρόνως να αποστασιοποιηθεί από αυτή. Επικαλείται κατ' αρχάς τους Κρόνιους νόμους⁴⁶ και τη μοίρα⁴⁷ ως υπεύθυνους για την τιμωρία, δυνάμεις ανώτερές της, με στόχο να απαλλαγεί η ίδια από την ευθύνη των πράξεών της. Η υπεράσπιση του εαυτού της απηχεί εκ πρώτης όψεως παράξενα εφόσον έχει ήδη αναφέρει ως υπεύθυνη μια ανεξήγητη δύναμη (Καλλ. Υ. 5.80-81 *τίς σε [...] χαλεπὰν ὁδὸν ἄγαγε δαίμων;*).⁴⁸ Δεν έχει λόγο να απολογηθεί για κάτι εφόσον αυτός ο δαίμων ήταν η αιτία των συμβάντων. Προσπαθεί όμως να να «αθωωθεί» όσον αφορά την επιβολή της τιμωρίας ως μέρος της *consolatio* (συμπαράστασης) προς την φίλη της. Αναφέρει, επίσης, ότι δεν της είναι αρεστή η τιμωρία (Καλλ. Υ. 5.99 *οὐ γὰρ Ἀθαναίᾳ γλυκερὸν πέλει ὄμματα παίδων*), προσπαθώντας να απαλλαγεί από την ευθύνη χωρίς ωστόσο να πείθει ιδιαίτερα. Χρησιμοποιεί, ακόμη, το παράδειγμα του Ακταίωνα για να αντιπαραβάλλει την βαρύτερη τιμωρία που θα υποστεί και τον μελλοντικό θρήνο της μητέρας του, με την ελαφρύτερη του Τειρεσία και τον θρήνο της Χαρικλώς. Τα επιχειρήματά της μολονότι φαίνονται λογικά και θα είχαν νομική ισχύ πιθανώς σε ένα ιδεατό δικαστήριο, δεν έχουν

⁴⁶ Καλλ. Υ. 5.100-102: *Κρόνιοι δ' ὧδε λέγοντι νόμοι;/ ὅς κε τιν' ἀθανάτων, ὅκα μὴ θεὸς αὐτὸς ἔλῃται,/ ἀθρήσηι, μισθῶ τοῦτον ἰδεῖν μεγάλω.*

⁴⁷ Καλλ. Υ. 5.104: *ἐπεὶ μοιρᾶν ὧδ' ἐπένησε Λίνα.*

⁴⁸ Morrison (2005: 37).

συναισθηματική ισχύ, γι' αυτό και δεν αγγίζουν την θρηνούσα μητέρα. Απέναντι στο τραγικό πάθος της Χαρικλώς η στάση και το έλεός της θυμίζουν αποστασιοποιημένο παρατηρητή.⁴⁹ Στο σημείο αυτό, είναι εμφανής η αντίθεση ανάμεσα στη φιλία των δύο γυναικών και στο μέγεθος της τιμωρίας και του επακόλουθου θρήνου. Αποκαλύπτεται η ανθρώπινη αδυναμία και η ατελής γνώση του θείου εκ μέρους του ανθρώπου. Η τιμωρία και η ψυχρότητα της Αθηνάς είναι κάτι απροσδόκητο για τη φίλη της Χαρικλώ.

Στον Οβίδιο, η νομική ατμόσφαιρα είναι διάχυτη καθώς η οικογενειακή διαμάχη των θεών αναπαρίσταται σαν δίκη η οποία μάλιστα χρειάζεται δικαστή. Πιθανότατα πρόκειται για παρωδία της φιλόδικης σύγχρονης Ρώμης από τον Οβίδιο.⁵⁰ Ο Τειρεσίας, ο οποίος επιλέγεται ως δικαστής, εκδίδει ετυμηγορία υπέρ του ενός. Παραδόξως, όμως, την ποινή υφίσταται ο δικαστής. Η Ήρα τον τιμωρεί όχι επειδή δεν ξέρει να χάνει,⁵¹ αλλά πιθανώς επειδή ο Τειρεσίας στηρίζεται μονόπλευρα στην ανδρική οπτική και άρα δεν ανταποκρίνεται στα κριτήρια επιλογής του ως δικαστής, δηλαδή την αντικειμενικότητα λόγω της αμφιφυλικής εμπειρίας. Αντίθετα από την Αθηνά, η Ήρα δεν προσπαθεί καν να δικαιολογήσει τη συμπεριφορά της, αλλά φαίνεται να της είναι ευχάριστη η εκδίκηση την οποία λαμβάνει καθώς αντιμετωπίζει με σοβαρότητα μια διαφωνία, που για τον Δία είναι ένα αστείο (Οβιδ. Μετ. 3.332 *de lite iocosa*).⁵² Η οργή της οφείλεται σε αδικία που υπέστη τόσο από τον Τειρεσία, όσο και από τον Δία, οι οποίοι θέτουν με μεροληπτικά κριτήρια μια ανισότητα, για την οποία, όμως, μπορεί να τιμωρήσει μόνο τον έναν από τους δύο. Ενώ στο ανθρώπινο δικαστήριο η τιμωρία του δικαστή, ο οποίος τίθεται με αντικειμενικά κριτήρια, θα

⁴⁹ Bulloch (1985: 194).

⁵⁰ Coleman (1990: 576).

⁵¹ Coleman (1990: 574).

⁵² Anderson (1997: 369, 371).

ήταν αδύνατη, στην συγκεκριμένη περίπτωση η θεία βούληση, ή «ιδιοτροπία», επικρατεί έναντι του ανθρώπινου δικαίου.

Το άνισο μέγεθος της τιμωρίας σχολιάζουν έμμεσα και οι δύο συγγραφείς. Στα *Λουτρά της Παλλάδας* η Χαρικλώ έμμεσα κατηγορεί τη θεά απευθυνόμενη στο βουνό Ελικώνα, όπου κυνηγούσαν προηγουμένως. Με μια γκροτέσκα λογική, όχι απολύτως φυσική σε έναν θρήνο, σχολιάζει ότι για λίγα χαμένα ζαρκάδια (δορκάς), δηλαδή για λίγα ζευγάρια μάτια που έχασε λόγω του κυνηγιού, πήρε τα μάτια του γιού της (Καλλ. Υ. 5.91-92).⁵³ Ακολούθως, ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* έμμεσα σχολιάζει ότι η Ήρα, όπως «λένε» οι άλλοι και όχι ο ποιητής, λυπήθηκε περισσότερο απ' ότι έπρεπε με την ετυμηγορία (Οβιδ. Μετ. 3.334-334 *gravius Saturnia iusto nec pro materia fertur doluisse suique*), εφόσον για τον Δία ήταν απλώς ένα αστείο, και άρα η τιμωρία ήταν «άδικη» και «υπερβολική».

Αυτό που συνάγεται, λοιπόν, από την επιβολή τιμωρίας των θεών, είναι η θνητή περατότητα και η άγνοια του θείου εκ μέρους του ανθρώπου, ο οποίος είναι ευάλωτος απέναντι στην οργή και την εκδίκησή του. Ούτε η Χαρικλώ ανέμενε ότι η φίλη της, η θεά Αθηνά, θα αντιμετώπιζε τόσο σκληρά τον γιο της, ούτε ο Τειρεσίας στις *Μεταμορφώσεις* ανέμενε ότι θα κινδύνευε να τιμωρηθεί εάν εξέφραζε την ειλικρινή του γνώμη όπως του ζητήθηκε από τους θεούς που τον εμπιστεύτηκαν ως διαιτητή τους.

Χαρακτήρας Τειρεσία

Αξιοσημείωτη στις δύο εκδοχές είναι η αρκετά διαφορετική παρουσίαση του κεντρικού (ή και όχι) ήρωα Τειρεσία. Ασφαλώς, είναι και στις δύο εκδοχές θύμα της οργής μιας θεάς επειδή διέπραξε σφάλματα (κατά βάση κατόπτρευσης), με αποτέλεσμα

⁵³ MacKay (1962: 42). Bulloch (1985: 201-202).

την τύφλωση και την επακόλουθη απόκτηση του προφητικού χαρίσματος ως αποζημίωση. Επιπλέον κοινό χαρακτηριστικό των δύο εκδοχών είναι η ιδιότητα του Τειρεσία ως μάντη και των αριστοκρατικών και των λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων. Στον ύμνο του Καλλίμαχου, η Αθηνά αναφέρει ότι ο Τειρεσίας θα χρησιμοδοτεί τόσο στους Βοιωτούς όσο και στον βασιλιά Κάδμο και τους Λαβδακίδες (Καλλ. Υ. 5.125-126). Αντίστοιχα, στις *Μεταμορφώσεις* ο Τειρεσίας μοιράζεται τη γνώση του ως *doctus* και με τους θεούς, αναφορικά με την έριδα του Δία και της Ήρας, και με τον λαό, στον οποίο έδινε «άψογες απαντήσεις» στις ερωτήσεις του (Οβιδ. *Μετ.* 3.340 *inreprehensa dabat populo responsa petenti*).

Ο Καλλίμαχος παρουσιάζει ένα εντελώς νέο πορτρέτο του ήρωα ως νεαρού, στοιχείο διαρκώς επαναλαμβανόμενο στον ύμνο (Καλλ. Υ. 5.75-76 *ἄρτι γένεια περκάζων*, 82,87,92 *παιδός*, 87 *τέκνον*, 93 *παῖδα*) το οποίο δεν είναι παρόν σε άλλες εκδοχές. Αυτή η έμφαση στη νεαρή ηλικία εντείνει την τραγικότητα της μοίρας του, της σκηνής και του θρήνου της μητέρας του. Χαρακτηριστική είναι και η ιδιότητα του Τειρεσία ως κυνηγού η οποία ίσως υιοθετήθηκε κατ' αναλογία προς τον Ακταίωνα.⁵⁴ Σε όλο το επεισόδιο, ο Τειρεσίας παραμένει *ἄφθογγος* (Καλλ. Υ. 5.83) δείγμα αμηχανίας και τρόμου που εξυπηρετεί και δραματουργικά, καθώς δεν έχει θεμελιωθεί κάποια σχέση με τη θεά και δεν θα είχε αποτέλεσμα ούτως ή άλλως η αντίδρασή του, συγκριτικά με τη μητέρα του.⁵⁵ Εξάλλου, οποιοδήποτε σχόλιο και αν έκανε θα περιέπλεκε την κατάσταση ή θα ενέτεινε την αμηχανία.⁵⁶ Ο Καλλίμαχος έτσι ανατρέπει το πρότυπο του φλύαρου μάντη της λογοτεχνικής παράδοσης παρουσιάζοντάς τον ως βωβό πρόσωπο.⁵⁷ Μόνο η Χαρικλώ αντιδρά με σθένος

⁵⁴ Heath (1988: 79).

⁵⁵ Heath (1988: 77).

⁵⁶ MacKay (1962: 39).

⁵⁷ Μανακίδου (2013: 394).

ενώπιον της θεάς και γίνεται πρωταγωνίστρια του επεισοδίου, ως μητέρα που θρηνεί για τον γιο της και δοκιμάζει την άγνοια του θείου, όσον αφορά τη φίλη της.

Ο Τειρεσίας που σκιαγραφεί ο Οβίδιος είναι εκ διαμέτρου αντίθετος από αυτόν του Καλλίμαχου, καθώς παρουσιάζεται ως έμπειρος (Οβιδ. *Μετ.* 3.322 *docti*) και μάλλον σε προχωρημένη ηλικία εφόσον έχει προηγηθεί η αμφιφυλία. Παρουσιάζεται να μιλάει και να επιτίθεται στα φίδια, πράξη δυνάμει ιερόσυλη που επιφέρει την τιμωρία του. Η αμφιφυλική-αμφισεξουαλική εμπειρία του συνιστά ανορθόδοξο (και τελικά αβάσιμο) «νομικό προσόν» για τη διαιτησία (Οβιδ. *Μετ.* 3.332 *arbiter*) της έριδας των θεών.⁵⁸ Η αμφιφυλία δεν επαρκεί για να είναι αμερόληπτος καθώς αποφασίζει στηριζόμενος στην ανδρική μόνο οπτική, βάσει του σταθερά αμετάβλητου κοινωνικού του φύλου, του ανδρικού. Δεν παρουσιάζεται να μιλά απευθείας στους θεούς, παρά μόνο σε πλάγιο λόγο (Οβιδ. *Μετ.* 3.333 *firmat*). Τέλος, αν και δικαστής, είναι αυτός ο οποίος υφίσταται ποινή, γεγονός το οποίο σχολιάζεται ειρωνικά και από τον ποιητή (Οβιδ. *Μετ.* 3.335 *iudicis aeterna damnavit lumina nocte*).

Στην απεικόνιση του Τειρεσία σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και το βάκτρο, ένα ραβδί που εμφανίζεται και στις δύο εκδοχές, αλλά με σημαντικές διαφορές ως προς τον σκοπό και τη λειτουργία του. Στις *Μεταμορφώσεις* του Οβιδίου, το ραβδί είναι το όπλο με το οποίο χτυπά και τις δύο φορές τα φίδια ο Τειρεσίας (Οβιδ. *Μετ.* 3.325 *corpora serpentum baculi violaverant*), ενώ απουσιάζει πλήρως στη συνέχεια, δηλαδή στο επεισόδιο με την έριδα των θεών. Αντίθετα, στον Καλλιμαχικό ύμνο κανένα ραβδί δεν υπάρχει στην κατοχή του Τειρεσία στην αρχή. Του δίνεται, ωστόσο, αργότερα ένα βάκτρο, το οποίο συγκαταλέγεται ανάμεσα στα δώρα εν είδει αποζημίωσης της Αθηνάς (Καλλ. Υ. 5.127 *δωσῶ καὶ μέγα βάκτρον*). Μάλιστα το βάκτρο αυτό ενέχει και την ειδική λειτουργία καθοδήγησης. Ο Brisson αναλύοντας την παρουσία και χρήση του ραβδιού και στις δύο εκδοχές καταλήγει ότι πρόκειται για το ίδιο ραβδί, το οποίο

⁵⁸ Coleman (1990: 573-574).

στις *Μεταμορφώσεις* λειτουργεί ως όργανο επίθεσης ενώ στον ύμνο ως αντικείμενο προσφοράς.⁵⁹

Συμπεράσματα

Καταληκτικά, στην παρούσα εργασία συνεξετάσθηκαν δύο μυθικές εκδοχές για την τύφλωση του Τειρεσία, του Καλλίμαχου στον ύμνο *Εἰς Λουτρά τῆς Παλλάδος* και του Οβίδιου στις *Μεταμορφώσεις*, ως προς κοινές δομικές ενότητες με πολλές, συγχρόνως, επιμέρους διαφορές. Αρχικά, το σφάλμα εντοπίζεται άμεσα ή έμμεσα στην κατόπτευση (και παραβίαση) ενός ιερού όντος η οποία συνεπάγεται βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα την τύφλωση και απόκτηση μαντικού χαρίσματος. Η αμφιφυλία παρουσιάζεται στον Οβίδιο εμφανώς μέσω της αλλαγής φύλου του Τειρεσία, ενώ στον Καλλίμαχο υπαινικτικά μέσω της Αθηνάς. Ακολούθως, η μαντεία είναι ομοίως θεϊκό δώρο, ενώ θα μπορούσε να υποτεθεί ότι ο Δίας αποζημιώνει και στις δύο εκδοχές τον Τειρεσία. Οι δύο θεές, Αθηνά και Ήρα, παρουσιάζονται εξίσου ψυχρές αποστασιοποιημένες από τους θνητούς. Ακόμη, ο ίδιος ο Τειρεσίας σκιαγραφείται στον Καλλίμαχο ως νεαρό, βωβό θύμα θεϊκής οργής για ακούσιο παράπτωμα, με τη μητέρα του να αποτελεί κεντρική ηρωίδα. Αντιθέτως, στον Οβίδιο ως έμπειρος λόγω της αμφιφυλίας γίνεται δικαστής της διαμάχης των θεών, αλλά τελικά τιμωρείται.

Η σύγκριση των δύο εκδοχών αποκαλύπτει τη διαφοροποίηση της εστίασης και του σκοπού των ποιητών. Σαφέστερα, ο Καλλίμαχος επικεντρώνεται στην όραση-τύφλωση, καθώς στοχεύει να παρουσιάσει μια παραδειγματική ιστορία για τους Αργείους προς αποφυγή κατόπτευσης της Αθηνάς. Επιπλέον, εξετάζει το δράμα κυρίως της Χαρικλώς η οποία θρηνεί για τον γιο της, με έντονες συναισθηματικές εκφράσεις παραπέμποντας σε τραγωδία. Ο Οβίδιος, απεναντίας, επιθυμεί να

⁵⁹ Brisson (1976: 55).

πραγματευτεί έναν αιτιολογικό μύθο δίνοντας έμφαση στην διπλή μεταμόρφωση, σύμφυτη με τον στόχο του αιτιολογικού του έπους. Παράλληλα, χρησιμοποιεί νομική ορολογία με κωμικές συνδηλώσεις.

Δεν μπορεί, βέβαια, να εξακριβωθεί η πρόσληψη του Καλλίμαχου στον Οβίδιο. Ωστόσο, είναι αξιοπρόσεκτη η ταύτιση στους δύο της μυθικής διαδικασίας ενός μάντη, όπως ο Τειρεσίας, και ενός ποιητή, όπως ο Ησίοδος. Επιπλέον, η προέλευση της Οβιδιανής εκδοχής (και εν μέρει της Καλλιμάχειας) από τον Ησίοδο, ενισχύει τέτοιες υποθέσεις περί σύνδεσης Καλλίμαχου-Οβίδιου και μάλιστα με πρότυπο τον Ησίοδο. Ωστόσο, αυτές διατυπώνονται με επιφύλαξη και διεγείρουν το ενδιαφέρον για περαιτέρω διερεύνηση.

Βιβλιογραφία

Anderson, W.S. (1997), *Ovid's Metamorphoses: books 1-5*, Norman: University of Oklahoma Press.

Brisson, L. (1976), *Le mythe de Tirésias: essai d'analyse structurale*, Leiden: E. J. Brill.

Bulloch, A. W. (1985), *Callimachus, The Fifth Hymn*, Cambridge: Cambridge University Press.

Coleman, K. M. (1990), "Tiresias the Judge: Ovid, *Metamorphoses* 3.322-38", *The Classical Quarterly*, 40 (2): 571-577.

Graf, F. (2002), "Myth in Ovid", στον τόμο: Hardie, P. (ed.), *The Cambridge Companion to Ovid* (Cambridge), 108-121.

Hadjittofi, F. (2008), "Callimachus' Sexy Athena: The Hymn to Athena and the Homeric Hymn to Aphrodite", *Materiali e Discussioni per l'analisi Dei Testi Classici*, 60, 9-37.

Heath, J. R. (1988), “The Blessings of Epiphany in Callimachus’ Bath of Pallas”, *Classical Antiquity*, 7(1): 72-90.

Janan, M. (2009), *Reflections in a Serpent’s Eye*, Οξφόρδη: Oxford University Press.

Jones, P. (2007), *Reading Ovid: stories from the Metamorphoses*, Cambridge: Cambridge University Press.

Loraux, N. (1995). *The experiences of Tiresias: The feminine and the Greek man*, Princeton: Princeton University Press.

Μανακίδου, Φ. επιμ. (2013), *Καλλίμαχος Εἰς Λουτρά τῆς Παλλάδος*. Μπεζεντάκος, Ν. Π. Μτφρ. Αθήνα.

Ματθαίος, Σ. (2008). «Ποιητής ἄμα καὶ κριτικός: η φιλολογική ταυτότητα των ελληνιστικών ποιητών και η ποιητική καταγωγή της φιλολογίας» στον τόμο: Φ. Π. Μανακίδου και Κ. Σπανουδάκης (επιμ.) *Αλεξανδρινή Μούσα: Συνέχεια και νεωτερισμός στην ελληνιστική ποίηση* (Αθήνα), 545-569.

McKay, K. J. (1962), *The Poet at Play. “Kallimachos, the Bath of Pallas”*, Leiden: E. J. Brill.

Michalopoulos, C.N. (2012), “Tiresias between texts and sex”, *EuGeStA*, 2: 221-39.

Montanari, F. (2016), *Σύγχρονο λεξικό της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*. Ρεγκάκος, Α. (επιμ.), Αθήνα: εκδόσεις Παπαδήμα.

Morrison, A. D. (2005), “Sexual ambiguity and the identity of the narrator in Callimachus’ Hymn to Athena”, *BICS* 48: 27-46.

Pfeiffer, R. ed. (1953), *Callimachus Vol. II, Hymni et Epigrammata*, Οξφόρδη: Oxford University Press.

Sharrock, A. (2002), “Gender and sexuality” στον τόμο: Hardie, P. (ed.), *The Cambridge Companion to Ovid* (Cambridge), 95-107.

Stephens, S. A. (2015), *Callimachus: The Hymns*, Οξφόρδη/Νέα Υόρκη: Oxford University Press.

Tarrant, R. ed. (2004), *P. Ovidi Nasonis Metamorphoses*, Οξφόρδη: Oxford University Press.

Tatti-Gartziou, A. (2010), “Blindness as Punishment”, στον τόμο: Christopoulos, Karakantza, και Levaniouk (edd.), *Light and Darkness in Ancient Greek Myth and Religion* (Νέα Υόρκη), 181-190.

Van Tress, H. (2004), *Poetic Memory: Allusion in the Poetry of Callimachus and the Metamorphoses of Ovid*, Leiden: E. J. Brill.